
7

HVA BETYR REPORTASJEN FOR INFORMANTENS EGENBILDE?

Det er nok de færreste informanter som vil være upåvirket av reportasjen. Hvis avisomtalen gir et positivt utfall, vil informanten gjerne være glad for det som skjedde. Men hvis det ikke ble noe resultat av reportasjen, vil informanten nok spørre seg selv om dette var umaken verd. Informanten betaler nemlig også en pris for å stå fram. Mange eksponerer offentlig problemer som ellers gjemmes i den private sfære. For å oppnå noe stiller de seg til skue på en måte som de færreste av oss ville like. De negative trekk i deres livssituasjon understrekes og framheves, fordi det er disse trekk som kan utløse eventuelle hjelpetiltak. En slik atferd kan påvirke både informantens selvbilde og omgivelsenes oppfatninger av informanten. Samtidig er de fleste informanter uvant med å stå fram i avisen, og journalisten som lager reportasjen vil derfor ha større spillerom til å utforme artikkelen uten inngrep fra informantens side.

Sosialreportasjene kan derfor tenkes å ha konsekvenser for informantene, utover den effekten de har på selve saken. Vi tenker her på to typer konsekvenser. Dels kan reportasjen påvirke informantens egenbilde direkte ved at hun/han får se reportasjen «svart på hvitt» i avisen. Dels kan informantens egenbilde påvirkes av omgivelsenes reaksjoner på det som har stått i avisen.

I våre samtaler med informantene spurte vi om disse forholdene, og mange svarte villig. Det er imidlertid både ett og to år siden avisomtalen fant sted og de spontane reaksjoner er ikke lenger til stede. Det har foregått en bearbeidingsprosess slik at hendelsen også psykologisk er kommet på avstand. Det viste seg lettere å få fram holdninger til den konkrete avisreportasjen enn til omgivelsenes reaksjoner på det som var skjedd.

Dessuten skal vi huske på at nesten en tredel av informantene opptrådte som mellomledd og derfor ikke ble personlig berørt av reportasjene. Dertil kommer at flere av informantene tidligere hadde hatt kontakt med pressen og derfor kjente til konsekvensene av å eksponere seg offentlig.

7.1 Informantens reaksjoner på reportasjen

Den direkte effekten av avisreportasjen på informantens egenbilde kan være så vel positiv som negativ, fordi den både kan bidra til å styrke og svekke informantens selvtilit.

Når individuelle problemer beskrives og offentliggjøres i pressen kan virkningen

på egenbildet tenkes å være nokså stor. At avisen er interessert i informantens problemer, vil i utgangspunkt være positivt fordi det styrker selvtiliten og overbevisningen om at saken som det kjempes for, har noe for seg. Dette forutsetter selvsagt at informanten i utgangspunktet må være interessert i avisomtale. Men det var ikke alle informanter som selv hadde tatt kontakt med pressen, noen av sakene ble tatt opp av «mellommenn». I en av sakene var pressen kontakten mot informantens vilje, og informanten følte seg brukt av mellomledet. Da beskrivelsen av situasjonen attpåtil var basert på uttalelser fra mellomledet som hadde dramatisert saken for å få den til å passe på hans argumentasjon, ble kontakten med pressen en svært negativ erfaring for informanten.

Men at en avisreportasje kan bidra til å styrke informantens egenbilde ble understreket av en sosialarbeider som kommenterte en forholdsvis liten sak om en utilbørlig betegnelse på en matrekvisisjon som sosialsentralen ble kritisert for. Reportasjen var ifølge henne verdifull fordi uteliggerne endelig fikk gehør for noe de var opptatt av, og fikk følelsen av også å være meningsberettiget.

Om avisreportasjen i utgangspunkt kan sies å styrke informantens selvfølelse, er den ramme problemet blir satt i viktig for om reportasjen oppleves som noe positivt. Når reportasjen beskriver negative trekk ved informanten kan det virke overveldende på informanten, spesielt når vedkommende ikke er enig i det som er blitt skrevet.

Materialet fra prosjektet kan ikke bidra til en alt for stor innsikt i disse typer problemer, men det er gjort noen erfaringer med hvordan folk opplever seg selv gjennom avisene, som det kan være verd å referere her.

Reportasjene beskriver folks personlige egenskaper og kvaliteter på forskjellige måter. De fleste journalister er nokså flinke til å få ned på papiret det vesentlige i det folk sier (men la oss med det samme tilføye at dette er et generelt inntrykk med flere unntak). Som regel går journalistene inn for å se saken fra informantens synsvinkel. Det kan gjerne være en del uenighet om hvordan journalistene bør formidle det informantene sier. Noen synes det er en uvane å endre på folks ord når det står fram som direkte sitat, andre bryr seg ikke så mye om det og synes de som journalister bør ha lov til å «oversette» informantens uttalelser til et språk som leserne forstår.

Det hender journalistene er uheldige i sin måte å oversette folk på, slik at informantene reagerer. Det ble for eksempel skrevet om en bevegelseshemmet kvinne ting hun ikke kunne stå for. Hun hadde plass på et sykehjem hvor flesteparten av de andre pasientene var eldre, og ble lagt i munnen at: «Dette er et fryktelig sted å bo (. . .) Jeg vet ikke om jeg orker å bo her lenge (. . .)». Dessuten ble ordet «gamlehjem» brukt flere ganger.

Om en annen bevegelseshemmet kvinne i 25-års alderen sies det at: «Den venstre hånden er deformert (. . .). Underkroppen er deformert, hun sitter der hun sitter.» Bortsett fra at journalisten hadde brukt ordet invalid reagerte informanten på denne beskrivelsen og sa at den virket grotesk på henne og i alle fall ikke tillot mye rom for seksualitet.

Slike beskrivelser styrker i alle fall ikke informantenes selvtilit. I et tilfelle ga

informanten uttrykk for at hun hadde blitt tydelig nervøs av avisskriveriet om saken. Likevel kan nervøsiteten ikke automatisk tilskrives beskrivelsen som informanten fant i avisen og som faktisk stilte henne i et dårlig lys. Hun gikk selv ut med leserinnlegg mot reportasjen dagen etter og prøvde å rette opp en del inntrykk som reportasjen hadde etterlatt. Saken verserte i lokalavisen over lengre tid og kom til slutt i en av riksavisene hvor vi fant den. Særlig det at saken ble tatt opp flere ganger i avisen og at en del av folkene som hun trodde sto sammen med henne nå virket som om de var mot henne, mente hun var årsaken til nervevanskene. Dessuten følte informanten seg lurt fordi hun ble avbildet i avisen, noe hun sa hun hadde nektet journalisten som tok bildet.

De fleste informantene vi var i kontakt med, var tilfredse med reportasjen om dem slik den var. Dette kom til uttrykk ved at informanter karakteriserte reportasjen som «Jeg kunne ha skrevet den sjøl», «Heldigvis skrev journalisten slik at det ikke ble en Anna i Ødemarken historie ut av det», etc. Andre var mindre entusiastiske og svarte bare «ja» på spørsmålet om de var fornøyde med reportasjen og om innholdet stemte.

Tre informanter tok avstand fra hele reportasjen fordi de ikke var enige i innholdet. I ett tilfelle hadde journalisten skrevet imot informantens syn, slik at konklusjonen på reportasjen ikke var i samsvar med det informantene mente var den beste løsning av problemet. I det andre tilfellet hadde journalisten «spritert opp» reportasjen ved å overdrive informantens utsagn, slik at hun selv ikke syntes hun kunne stå for det som sto i avisa. I det tredje tilfellet hadde journalisten ikke hatt noe særlig kontakt med informantene, men hadde basert seg i stor grad på utsagn fra andre. Informantene tok imidlertid avstand fra denne framstillingen av situasjonen og følte seg utnyttet.

Disse tre informantene ga også uttrykk overfor oss av ikke å ville være med i en liknende reportasje hvis en ny, liknende situasjon skulle oppstå. Heller ikke en informant som i og for seg var enig i reportasjenes fremstilling av problemene, ville vært med en gang til. Hun grunnga dette med at ingenting hadde skjedd i saken og at det dermed ikke var noen vits i å være med i en sosialreportasje i framtida.

Selv om informanten er tilfreds med reportasjen generelt, vil ikke dette si at hun/han ikke har funnet feil ved reportasjen eller er like fornøyd med alle deler. Seks informanter leste gjennom manuskriptet på forhånd og «godkjente» teksten. Likevel reagerte to av disse på overskriften som de syntes gjorde litt vondt og var for sensasjonspreget.

En informant ga overfor oss uttrykk for at han hadde kommet med kritikk mot politiske partier under intervjuet med en BA-journalist. Denne kritikken hadde ikke blitt gjengitt i avisen, noe som informanten oppfattet som en følge av at han hadde kritisert bl.a. Arbeiderpartiet for ikke å prioritere «de svakeste i samfunnet».

Foruten denne politiske «sensuren» nevnte noen informanter at journalisten hadde vært unøyaktig når det gjaldt beskrivelse av handikap, nyanser i saksforholdene, skriving av navn og alder. Tre informanter reagerte spontant på oppslagetes størrelse, mens fem reagerte på bildebruken.

De fleste kommentarer var faktisk til bildene og ikke til selve reportasjen. Det er kanskje mest her en følelsesmessig føler seg brukt eller uthengt. Bilder er uttrykksfulle – det er både informantene og avisfolkene klar over. Flere informanter nektet å la seg fotografere og noen følte seg presset til å stille opp. Fotografer prøver ikke bare å ta bilder, de prøver å ta bilder som illustrerer historien, som for eksempel når de lar Kleppe dele kaker, får omtrent enhver politiker til å ligge i hengekøye, o.s.v. (Fotografene er av og til selv forbauset over hva politikere aksepterer for å holde gode relasjoner til avisen). Bilder i sosialreportasjene skal også illustrere og vise folk i uvanlige situasjoner. Men de impliserte, som de fleste av oss, vil helst ha bilder der de tar seg godt ut. Disse ulike hensyn kolliderer ofte og her er det bestandig avisenes premisser som er utslagsgivende. For om teksten blir lest gjennom telefonen av samvittighetsfulle journalister, ser informanten aldri bildet før det kommer i avisen dagen etter. Reaksjonen «uff, hva har jeg gjort» vil ofte være informantens første uttrykk når de ser ansiktet på førstesiden av avisen. Skuffelsene over bildene er mange (hvorfor ser en sint ut, virker så tykk eller er så medlidenhetsvekkende) og det synes som om den noe diffuse frustrasjon over situasjonen kommer til uttrykk i kritikk av bildene.

Reportasjen kan også være en mulighet til å vise fram positive sider ved seg selv. Dette skjer bare sjelden. Men den bevegelseshemmete som fikk bilde av alle medaljene sine i avisen kan neppe unngå å være litt stolt av det.

Sosialreportasjen kan også påvirke informanten ved å aktualisere dilemmaer på det psykiske planet. En bevegelseshemmet kvinne kom i samtalen med oss inn på sitt problem når det gjaldt rettferdigheten av de kravene hun stilte. «Krever jeg for mye, er jeg for kravstor, vil det bli mindre igjen for andre?» var spørsmål hun stilte seg og som ble aktualisert av reportasjen, så vel som av vårt intervju.

Vi har ikke fått høre om mange slike dilemmaer.

Selv om det finnes reportasjer som har endel negative konsekvenser for informantene, er det generelle bildet ganske ulik situasjonen som for eksempel Walraff (1978) beskriver for reportasjer i Bild-Zeitung. I de norske reportasjene stemmer personlige opplysninger om informanten i de fleste tilfellene, og om en utenforstående leser kan oppfatte det slik at journalisten skriver vel mye om irrelevante personlige ting, så vil disse opplysninger komme fra informanten. Hun/han oppfatter ofte disse opplysninger som viktige og ser på dem som en bekreftelse på at hennes/hans framstilling av saken blir «godtatt» av journalisten. I denne sammenheng spurte vi for eksempel informanten som det sto skrevet om at «Hun er ikke mer enn ca. 30 år, kvinnen som sier dette, men hun har gjennomgått adskillige vanskeligheter i sitt unge liv», om ikke denne beskrivelsen var litt dramatisk, eller om hun følte seg uthengt. Dette var ikke tilfelle, selv om hun så poenget etterpå. Heller ikke hun som måtte bo i telt med tre barn, hadde noe imot den, i våre øyne, provoserende beskrivelsen av familien og dens problemer. Moren til en CP-rammet gutt som bodde på institusjon reagerte på ordet «gjemt bort». «Ligger det ikke i ordet at det ikke har blitt gjort noe for gutten?» spurte hun seg selv. Hverken moren eller andre i denne saken hadde

reagert spontant på teksten «Han er sterkt hemmet i tale og bevegelseevne, men tankene er det ikke noe i veien med. Vi våger den påstand at de fleste av oss andre ville blitt adskillig mer forstyrret i vår utvikling etter så mange år i et stimulansefattig miljø».

En av informantene ga overfor oss uttrykk for at han hadde følelsen av å «kle seg naken» da han sto fram i avisen. Dette hadde han på forhånd allerede tatt med i sin vurdering, mens han funderte på om han skulle gå til avisen eller ikke. Også i dette tilfellet spurte vi om han hadde syntes det var nødvendig å få med så mange personlige følelser i beskrivelsen av et problem av fysisk art. Han forsvarte imidlertid journalistenes skrivemåte med at dette var den eneste måten som kunne føre fram til en løsning på problemet.

En negativ opplevelse av reportasjen trenger ikke nødvendigvis føre til at informantens selvtillit blir svekket. Det finnes flere måter å reagere på slike forhold. I den grad vi har kunnet bedømme det, var ellers forbannelsen overfor journalisten og/eller avisen den mest vanlige reaksjonen hos informantene på en negativ opplevelse av reportasjen. I de to tilfeller hvor informanten tok avstand fra media generelt, var det snakk om ressursfattige informanter, som følte seg lurt og uthengt av avisene. Det hadde de da også gode grunner til. For den ene informanten var reportasjen «den siste utvei» som heller ikke førte fram, og for den andre ble vedkommende trukket fram i media uten selv å ville det.

7.2 Omgivelsenes reaksjoner på reportasjen

Vi vet lite om informantenes sosiale nettverk og hvordan deres omgivelser vanligvis reagerer på dem. Vi hadde ventet at en del av dem ville møte negative reaksjoner på grunn av reportasjene, men det var bare få som ga uttrykk for dette.

Et eksempel er informanten som i utgangspunktet var innstilt på en reportasje, men følte seg lurt og brukt da reportasjen karakteriserte hennes omsorg for sønnen som mangelfull, og konkluderte med at gutten burde overføres til en institusjon. Hun hadde en klart negativ holdning til reportasjen som hun ga uttrykk for i et leserbrev dagen etter reportasjen. Ut fra denne negative erfaring med avisen ble omgivelsenes reaksjoner, særlig etter mer avisomtale, enda mer negative. Også den bevegelseshemmete kvinnen som begynte å tvile på om hennes krav var rettferdige, hadde en negativ opplevelse av reportasjen og hadde dessuten fått høre av venner at det ble snakket en del om henne etter reportasjen.

Lesing av reportasjen trenger imidlertid ikke være det første inntrykk en får av reportasjen, som i et tilfelle hvor informanten hadde problemer med å lese. Før han fikk noen til å lese reportasjen for seg fikk han høre av venner at navnet hans var skrevet feil i avisen. De fleipet med at «vi vet nok at det er deg, selv om du prøver å gjemme deg bak et pseudonym». Resultatet var at informanten ikke lengre trodde reportasjen var noe særlig, og derfor ikke leste den. Da vi leste

reportasjen opp for ham, var han forbauset over hvor bra hans poeng hadde kommet fram.

Om en annen informant hadde det blitt skrevet at hun var institusjonsbarn, og at hun «har aldri hatt noe eget hjem». Hun fikk en del negative reaksjoner av en slektning som hun hadde vokst opp hos og fra hans naboer. Selv syntes hun han hadde gitt henne et godt hjem. Journalisten hadde i dette tilfellet referert uttalelser fra mellomledet og ikke kontrollert opplysningene med informanten, som følte seg helt «flau» etterpå.

To reportasjer førte til, eller aktualiserte, en konflikt innen familien. I begge tilfellene gikk mannen til avisen med en sak som kona ikke var enig i. Konfliktene var allerede til stede innen familien før avisreportasjen, men ble satt på spissen da den ene parten kontaktet avisen uten at den andre var klar over det.

Reportasjen trenger ikke utløse negative reaksjoner i omgivelsene, og i de fleste tilfellene gjorde informantene det klart overfor oss at de «har bare fått positive reaksjoner». De ga uttrykk for at de hadde fått støtte fra venner og slekt, og at «ingen skjønner hvorfor jeg ikke får det jeg krever».

Selv om bare få informanter fortalte oss om negative reaksjoner etter reportasjen, og de fleste nevnte at de bare hadde fått positive reaksjoner, var det ut fra informantenes utsagn tydelig at reportasjene ikke hadde blitt drøftet inngående eller diskutert i særlig grad. Kommentarene hadde stort sett begrenset seg til er flyktig bemerkning i stilen «Jeg har sett deg i avisen» eller «Det er jo fryktelig at du ikke får mere hjelp».

Informanten hadde også fått reaksjoner på reportasjen fra andre enn de direkte omgivelser. Flere informanter hadde fått henvendelser fra andre pr. telefon som ga uttrykk for at de syntes det var bra at problemene endelig ble tatt opp i pressen. Disse henvendelsene kommer gjerne fra folk i samme situasjon. Her hadde blant annet en pensjonist som fortalte i avisen om problemer i forbindelse med minstepensjonssatsene fått henvendelser fra andre pensjonister. I et tilfelle førte en sosialreportasje til at det ble stiftet en aksjonsgruppe som senere fikk betydelig innflytelse på de problemer som hadde vært tatt opp i reportasjen. Informanter hadde også her fått flere henvendelser fra folk i samme situasjon, og hadde greid å knytte disse personene sammen i mere organiserte former. Forutsetningen for at noe slikt skal kunne skje er selvsagt at reportasjen ikke er anonym, og at informanten har evne til å organisere. I dette tilfellet var informanten ressurssterk og hadde fått betydelig faglig innsikt i problemområdet.

Reaksjonene fra motparten i de ulike sakene har stort sett vært at de ikke ha sagt noe særlig. Informantene har ikke opplevd ubehageligheter innen de forskjellige etater på grunn av avisomtaler, og saksbehandlerne har i de fleste tilfellene unnlatt å kommentere reportasjen overfor informanten.

Det er flere grunner til at informantene, stort sett, gir uttrykk for å ha fått positive reaksjoner fra omgivelsene, og at vi bare har funnet få tilfeller der informanten var utsatt for negative reaksjoner. Det viktigste moment er sannsynligvis behovet for å legitimere sin egen atferd, spesielt når det dreier seg

om noe så uvanlig som å eksponere seg offentlig. Omgivelsenes «positive» reaksjoner er en del av denne legitimering.

Dessuten var det noen av informantene som nektet å snakke med oss. Vi må nok regne med at det er i denne kategorien informanter vi finner dem som har hatt negative erfaringer med pressen og at disse erfaringene kan være årsaken til at de ikke ville la seg intervju av oss.

Men viktig er også den måten det vanskelige stoffet presenteres på. Journalistene velger ut de historier de synes er brukbart stoff. Her ligger det blant annet en vurdering av at de skal inneholde et allment akseptert poeng. Av og til tar journalisten opp saker hvor meningene er delte, men journalisten bearbeider informantens argumenter til en forholdsvis logisk og konsistent reportasje. Dette gjør det lettere for informantens omgivelser å være enig i urimeligheten ved tilstanden. Avisen er som regel på samme side som informanten og det bidrar til å gjøre informanten sympatisk. Hertil kommer at en del av reportasjene er anonyme. Informantene i flere slike anonyme reportasjer fortalte at de ikke hadde hatt følelsen av å bli gjenkjent, bortsett fra at noen nære slektninger eller venner hadde skjønnet hvem reportasjen omhandlet. Dessuten kan vi anta at de nære omgivelser ofte ikke får ny informasjon om informanten gjennom avisen. I saker om CP-rammete barn vil omgivelsene sannsynligvis allerede før reportasjen vite om forholdene, slik at en eventuell «stigmatisering» ikke er resultat av avisreportasjen, men eventuelt en konstant prosess. Dette gjelder også reportasjene om forfalne kommunale boliger. Om det er snakk om negative sanksjoner, vil disse være tilstede både før og etter reportasjen slik at reportasjen bare i liten grad får utilsiktede konsekvenser. (Dette argumentet har vi sett brukt av noen av journalistene, for også de har behov for å legitimere sin atferd.)

Det øyeblikket reportasjen står i avisen vil informanten føle seg i sentrum for oppmerksomheten, særlig når saken slås opp stort og kanskje følges opp i en kort periode. Etter denne perioden der alt står på, vil tilbakeslaget gjerne komme i form av et tomrom. Følelsen av «hva har det vært godt for?», vil muligens komme, særlig når det ikke har skjedd noe i informantens øyne, og når pressen ikke lengre viser interesse for saken. Også denne type reaksjoner er vanskelig å dokumentere ut fra de metodene vi har brukt i denne undersøkelsen, men antakelig var det denne typen reaksjoner som også lå bak en av informantenes uttalelser om at hun ikke ville være med i sosialreportasjer mer, på tross av at hun var godt fornøyd med reportasjen og ikke hadde fått negative reaksjoner fra omgivelsene. I flere tilfeller uttrykte saksbehandlere bekymring for at informanten hadde gjennomgått en slik skuffelse/tomromsperiode etter reportasjen, uten at vi har kunnet kontrollere dette hos informanten. Dette gjaldt helst de mest ressursvake informanter som antakelig hadde hatt urealistisk store forventninger knyttet til reportasjen. Pleierne av en CP-rammet ung mann som vi p.g.a. kommunikasjonsvansker ikke har snakket med, ga for eksempel uttrykk for at han nok var skuffet over resultatet av alt oppstyret. Han hadde trodd at reportasjen var «som å skru på en bryter» og kunne ikke forstå at så lite hadde skjedd etterpå. Omtrent det

samme gjaldt i et annet tilfelle der informanten hadde problemer med å forstå at myndighetene ikke imøtekom hennes krav, på tross av at avisen tydeligvis var enig i dets berettigelse.

Om informanten eventuelt opplevde negative sanksjoner etter reportasjen, kan disse ha blitt førtrengt av informanten, bevisst eller ubevisst. Vi snakket med de fleste informantene ett til to år etter reportasjen, og imens kan det ha funnet sted førtrengninger. Dessuten kan informanten ha unnlatt å nevne disse negative reaksjonene overfor oss, kanskje for å rettferdiggjøre sitt eget usikre initiativ i saken. Likevel sitter vi igjen med det inntrykk at for de fleste av informantene har reportasjene ikke hatt noen negativ innvirkning på forholdet til omgivelsene. Og positivt var det jo at noen faktisk hadde mobilisert nye nettverk ved hjelp av reportasjene.